

Δημήτρης Μαυρόπουλος
Ὁ Ὕμνος τῆς ἀγάπης
Μιά ἄλλη ἀνάγνωση

Πρώτη ἐκδοση, Ἀθήνα 2010

Παραγωγή:
Τυπογραφικὸ ἐργαστήρι «Δόμος»

Ὁμιλία ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος
MEGARON PLUS
μὲ τὴ συνεργασία καὶ χορηγὸ τὸ
Κοινοφελὲς Ἰδρυμα Κοινωνικοῦ καὶ Πολιτιστικοῦ Ἔργου
(ΚΙΚΠΕ)

Δημήτρης Μαυρόπουλος

Ὁ Ὕμνος τῆς ἀγάπης
Μιὰ ἄλλη ἀνάγνωση

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

ΤΟ ΘΕΜΑ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ. Θέλω εισαγωγικά νά θυμίσω ὅτι ἡ λέξις ἀγάπη ἐλλείπει ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία, ἐνῶ τὸ ρῆμα ἀγαπῶ ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (ἀγαπάζω). Ἐντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀγάπη οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρησιμοποιοῦν τὴ λέξις φιλία καὶ ἔρως. Ἀλλὰ καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ οὐσιαστικὸ ἀγάπη ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται πολὺ ἀργότερα, μὲ τὴ σοφιολογικὴ γραμματεία (Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα Ἀσμάτων, Σοφία Σολομῶντος, Σοφία Σειράχ). Οἱ Ὁ μετέφρασαν τὴν ἑβραϊκὴ λέξις *ahaba* μὲ τὴ λέξις ἀγάπη (βλ. καὶ τὴν ἀνάλογη ἠχητικὴ συγγένεια), πού στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα σημαίνει τὴν ἰδιαίτερη προσωπικὴ σχέση, τὴ φιλία, κατεξοχὴν δὲ τὸν στενὸ δεσμὸ μεταξὺ συγγενῶν καὶ κατ' ἐπέκταση τοὺς δεσμοὺς τῶν μελῶν τῆς φυλῆς

Στὴν Καινὴ Διαθήκη τὸ περιεχόμενον τῆς λέξεως διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον πού εἶχε καὶ στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς Ἑβραίους. Ἡ ἀγάπη, χωρὶς νὰ παύσει νὰ εἶναι μιὰ ἐνέργεια πού ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴ στενὴ σχέση μεταξὺ τῶν ὄντων, ἀνοίγεται σὲ μιὰ καθολικὴ ἀρχὴ πού φανερώνει τὸν κατ' ἀλήθειαν τρόπο ὑπάρξεως τῶν ὄντων, ἀνάγοντας αὐτὸ τὸν τρόπο ὑπάρξεως σὲ ἓνα πρωτότυπο, τὸν τριαδικὸ Θεό. Κλασικὸ εἶναι τὸ χωρίο τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη: ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ (Α΄ Ἰωάν. 4,7), καὶ ἡ ἐπανάληψις τῆς φράσεως, λίγους στίχους παρακάτω, μὲ τὴν προσθήκη: καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει (στ. 16). Ἐτσι καταλαβαίνομε τὴ θέσιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀγάπη ὡς δύναμις

και ἐνέργεια ποῦ παρέχεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα: ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν (Ρωμ. 5,5).

Πολλές φορές ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι καὶ στὴν Ἁγία Γραφή, ἀλλὰ καὶ στὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται νὰ διακρίνονται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό. Κατ' οὐσίαν ὅμως πρόκειται γιὰ μία καὶ τὴν ἴδια ἀγάπη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου: ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱό, ἡ ἀγάπη τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καρπὸς τοῦ Πνεύματος, πρὸς τὸν ἄλλον καὶ πρὸς τὸν Θεό, εἶναι ἡ μία ἀγάπη, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τρόπο ὑπάρξεως ἐν κοινωνίᾳ προσώπων.

Τὸ 13ο κεφάλαιο τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου μιλάει γιὰ τὴν ἀγάπη. Ἡ κατὰ αὐτόνομο τρόπο προσέγγιση τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου στὴ διεθνή γραμματεία, ὀδήγησε τοὺς περισσότερους στοχαστὲς νὰ προσδώσουν σ' αὐτὸ μιὰ ἠθικὴ, φιλοσοφικὴ, ἀκόμα καὶ κοινωνιολογικὴ διάσταση, περιορίζοντάς το σὲ ἠθικὰ καὶ συναισθηματικὰ πλαίσια. Ὁ τίτλος «Ἕμνος τῆς ἀγάπης» δείχνει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν αὐτονομημένη προσέγγιση καὶ παρασύρει σὲ ἀναλύσεις καὶ ἀναπτύξεις, ναὶ μὲν ἀξιόλογες καὶ ἐνδιαφέρουσες, ποῦ σκοτεινιάζουν ὅμως, ἀντὶ νὰ φωτίζουν, τὸ νόημα αὐτῶν ποῦ θέλησε νὰ καταθέσει μὲ τὴ γραφή του ὁ Ἀπόστολος. Ὑπενθυμίζω ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἔγινε προσφιλὲς σὲ ποιητὲς, λογοτέχνες, εἰκαστικούς καλλιτέχνες, μουσικούς καὶ σκηνοθέτες. Ἰδιαίτερα ὅμως κακοποιήθηκε — ἄς μοῦ

ἐπιτραπεῖ ἡ λέξις—στὸν κηρυγματικὸ τομέα, ὀδηγώντας σὲ μιὰ «νομιναλιστικὴ» ἀντίληψη τῆς λέξεως «ἀγάπη», σὰν νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ ἰδιότητα τοῦ «καλοῦ κάγαθοῦ» ἀνθρώπου, ἢ μιὰ ἐπιδιωκόμενη ἀρετὴ μὲ ἀπαιτήσεις ἀξιμισθίας. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Παῦλος, εἶναι μέγεθος ἀνέφικτο στὰ ὅρια τῆς κτιστῆς καὶ φθαρτῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἢ, γιὰ νὰ μιλήσουμε μὲ τὴ γλώσσα τοῦ Θεουκιδίδη, δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν ἱστορία ὅσο ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἴδια¹. Κατ' οὐσίαν συγχέομε τὴν ἀγαθότητα (Πλάτωνας)², τὸ στέργειν (Ἀριστοτέλης)³ καὶ τὴ φιλότητα (Ἐμπεδοκλῆς)⁴, μὲ τὴν ἀγάπη τῆς Καινῆς Διαθήκης, σύγχυση ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ νὰ μιᾶμε γιὰ «χριστιανικὴ ἀγάπη», δηλαδὴ γιὰ ἕναν τρόπο συμπεριφορᾶς ποὺ ἐξαντλεῖται στὰ ὅρια τῆς βιοτῆς τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ὑπότιτλος τῆς ὁμιλίας, «μιὰ ἄλλη ἀνάγνωσις», δὲν δηλώνει ὅτι θὰ καταθέσω μιὰ νέα ἐρμηνεία τοῦ κειμένου—ἄπαγε τῆς αὐθαδείας!— ἀλλὰ ὅτι θὰ ὑπενθυμίσω τὴν ἐρμηνεία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι προσέγγισαν τὸ κείμενο αὐτὸ ἐν σχέσει μὲ τὴ θεία Λειτουργία καὶ τοὺς καρπούς της. Ἐπομένως, σᾶς προσκαλῶ νὰ δοῦ-

¹ *Ἱστοριῶν Γ'*, 82,2: Ἔως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ.

² Βλ. *Θεαίτητος* 153c: Τὸ μὲν ἄρα ἀγαθὸν κίνησις κατὰ τε ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα, τὸ δὲ τὸ ὑπεναντίον.

³ Βλ. *Ἠθικὰ Νικομάχεια* 1126b: ... λέγειν τὸν ἐπιεικῆ φίλον, τὸ στέργειν προσλαβόντα, διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους ἐστὶ καὶ τοῦ στέργειν οἷς ὁμιλεῖ.

⁴ Βλ. *Πλούταρχος, Περὶ Ἰσίδος καὶ Ἰσίδου*, 370A: Ἐμπεδοκλῆς δὲ τὴν μὲν ἀγαθουργὸν ἀρχὴν “φιλότητα” καὶ “φιλίαν” πολλάκις [...] καλεῖ.

με, ἢ νὰ ξαναδοῦμε, τὸ κείμενο μέσα ἀπὸ τὶς προσεγγίσεις τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ιδρύθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο τὸ 52 μ.Χ. Ἡ κοινότητά της συνδέθηκε μὲ τὸ πρόσωπό του καὶ ὁ ἴδιος κράτησε μιὰ ζωντανή ἐπαφή μ' αὐτήν. Διασώζονται δύο ἐπιστολές πρὸς τὴν κοινότητα τῶν ἐν Κορίνθῳ πιστῶν καὶ γνωρίζουμε γιὰ μία τρίτη πού δὲν ἔχει σωθεῖ. Εἶναι τέτοιος ὁ δεσμὸς τοῦ Ἀποστόλου μὲ τὰ μέλη τῆς συγκεκριμένης κοινότητας, ὥστε νὰ δικαιουῖται νὰ γράψει τὴ φράση: Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα (Α΄ Κορ. 4,15). Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Παῦλος γράφει τὴν Α΄ ἐπιστολή (πού μᾶς ἐνδιαφέρει) περὶ τὸ 53-54 μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ἔφεσο καὶ παρεμβαίνει στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα τῆς Κορίνθου γιὰ νὰ βάλει ἀφενὸς τάξη σὲ ἀτασθαλίες πού εἶχαν παρουσιαστεῖ καὶ ἐπίσης νὰ διευκρινίσει —κυρίως— οὐσιώδη θέματα τῆς πίστεως. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐμφανίστηκαν δύο πολὺ σοβαρὰ ζητήματα πού θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν σὲ διάλυση τὴν κοινότητα ἢ σὲ παρερμηνεῖα τοῦ σωτηριώδους ἔργου τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἓνα ἦταν ἡ ἐμφάνιση ομάδων, ἢ, ἀκριβέστερα, σχισμάτων· τὸ δεύτερο ἦταν ἀταξίες κατὰ τὴν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας. Μὲ τὸ πρῶτο δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε, παρὰ μόνον (παρενθετικὰ) θὰ μνημονεύσω τὸν ἔξοχο στίχο: Ἐκαστος ὑμῶν λέγει ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; (Α΄ Κορ. 1,12-13). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερο

ζήτημα, ὁ Παῦλος ἀφιερώνει τέσσερα κεφάλαια, δηλαδή τὸ 13ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν δύο προηγούμενων κεφαλαίων (11ου καὶ 12ου) καὶ ἐπεκτείνεται στὸ ἐπόμενο (14ο). Θὰ ἐξετάσουμε λοιπὸν τὴ θέση τοῦ Ἀποστόλου, πού χρονολογικὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτη θεολογικὴ ἀνάπτυξη γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ νόημα τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Τὸ μέγα ἐρώτημα ἀφοροῦσε, καὶ τότε ἀλλὰ καὶ τώρα, τὸ κατ' ἀλήθειαν ὑπάρχειν: ποῖο εἶναι τὸ ἰδιάζον στοιχεῖο πού καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνδοϊστορικὴ πραγματικότητα πού ὅμως διαφοροποιεῖται ἀπὸ κάθε ἄλλο ἱστορικὸ μῶρφωμα καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλη ὁδὸ πορείας (tao) τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς, ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἀποστολικά χρόνια, κηρύσσεται μιὰ ὁδὸς διαφορετικὴ ἀπὸ ὅσες πρότειναν οἱ διάφορες παραδόσεις, θρησκευτικὲς ἢ φιλοσοφικὲς, πού ἀνοίγεται σ' αὐτὸ πού ὀνομάζουμε «αἰώνια ζωὴ», ὄχι ὅμως κατὰ ἓναν στατικὸ τρόπο, π.χ. ὡς μεταθανάτια ζωὴ ἢ μεταθανάτια ἀνάπαυση σὲ μακάριους λειμῶνες, ἀλλὰ κατὰ ἓναν δυναμικὸ τρόπο πού πηγάζει ἀπὸ τὴ σχέση κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου — συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ὑπαρξιακὴ σχέση μὲ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ δυναμικὴ τῆς αἰώνιας ζωῆς βρῆκε ἀργότερα στὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ τὴν καίρια διατύπωσή της: *ἀεικίνητος στά-*

⁵ Μάξιμος Ὁμολογητής, *Πρὸς Θαλάσσιον*, ΝΘ': «Ἐφέσεως πλήρωσις ἐστίν, ἢ περὶ τὸ ἐφετὸν ἀεικίνητος στάσις. Ἀεικίνητος δὲ στάσις περὶ τὸ ἐφετὸν τῶν ἐφιμένων ἐστίν, ἢ τοῦ ἐφετοῦ διηλεκτικῆς τε καὶ ἀδιάστατος ἀπόλαυσις· ἀπόλαυσις δὲ διηλεκτικῆς καὶ ἀδιάστατος τοῦ ἐφετοῦ, ἢ τῶν ὑπὲρ φύσιν θείων καθέστηκε μέθεξις» (PG 90, 608D).

σις⁵. Ἡ τελικὴ δηλαδὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα δὲν πῆ-
γαζε ἀπὸ μιὰ πρωτολογία, ἕναν φωτισμὸ τῆς ὑπάρξεως
ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀπὸ τὸ ἀρχῆθεν τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ
ἀπὸ τὴν ἐσχατολογία, ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα στὸ αἰωνίως, δη-
λαδὴ ἀχρόνως, διαρκές.

Κατεξοχὴν τόπος —καὶ τρόπος— βιώσεως αὐτῆς τῆς
νέας προοπτικῆς προτάθηκε ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου
στὴν εὐχαριστιακὴ ἀναίμακτη θυσία. Εὐχαριστιακὴ ὅ-
μως πράξη σήμαινε ἀντιστροφή τῶν ὄρων ὑπάρξεως. Ἐγ-
κατάληψη τῶν φυσικῶν (κοινωνικῶν ἐπίσης καὶ ἱστο-
ρικῶν) δεσμῶν καὶ ἔνταξη σὲ μιὰ νέα πραγματικότητα,
ποὺ στὴ θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὀνομάζεται
«σῶμα Χριστοῦ». Τὸ νὰ γίνεις —καὶ νὰ παραμείνεις—
μέλος αὐτοῦ τοῦ σώματος, σημαίνει ὅτι ἰδρύεις ἕναν νέο
τρόπο ὑπάρξεως, ποὺ στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ὀνο-
μάζεται ἐν Χριστῷ ζωὴ. Γιατί ὅμως προβάλλεται μιὰ τέ-
τοια ἀλλαγὴ στάσης ζωῆς καὶ τρόπου ὑπάρξεως ὡς μο-
ναδικὴ πρόταση σωτηρίας —θεραπείας θὰ ἔλεγα— τῆς
φύσεως; Γιατί, κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων καὶ
τῶν Πατέρων, τὸ κτιστὸν μπορεῖ νὰ μετέχει τῶν ἐνερ-
γειῶν (δυνάμεων) τοῦ ἀκτίστου, δηλαδὴ ἡ φύση μπορεῖ νὰ
διαποτίζεται μὲ ἐνέργειες (ποὺ τίς ὀνομάζουμε ἄκτιστες ἢ
θεῖες), οἱ ὁποῖες τῆς ἐπιτρέπουν νὰ ὑπάρχει κατὰ τὸν τρό-
πο τῆς θεότητος.

Στὴ θεία Εὐχαριστία καλούμαστε νὰ προσαγάγουμε
τὸν ἑαυτό μας καὶ τὴ δημιουργία (τὴν κτίση) γιὰ νὰ «ἐγ-
χριστωθοῦν». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καλούμαστε στὴν καίρια
ὑπέρβαση: παύουμε νὰ ὑπάρχουμε ὡς αὐτόνομες μονά-
δες, ὡς ἐγώ, καὶ γινόμαστε πρόσωπα, ποὺ σημαίνει ὅτι
ὑπάρχουμε ἐν σχέσει. Αὐτὸ τὸν νέο τρόπο ὑπάρξεως τὸν

ονομάζομε «κοινωνία», λέξη μονοσήμαντη στην εκκλησιαστική γλώσσα, ανεξαρτήτως τῆς πολυσημίας πού κουβαλάει στην έξωεκκλησιαστική πραγματικότητα. Με τὸν ὄρο «κοινωνία» ἐννοοῦμε τὴν ἔνταξή μας μέσα σὲ συγκεκριμένη κοινότητα, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦμε μέλη.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἐνυπόστατη δύναμη πού συνέχει αὐτὴ τὴν κοινωνία προσώπων, καὶ πού εἶναι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα⁶. Ὀνομάζομε «χαρίσματα» τίς δυνάμεις-ἐνέργειες πού διαμοιράζει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πού ἀποτελοῦν κοινωνία προσώπων⁷. Τὰ χαρίσματα αὐτὰ δὲν ἀποβλέπουν σὲ ἐνδυνάμωση ἀτομικότητων, δὲν προσδιορίζονται καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ ὡς ἀνάδειξη ἐλευθερίας καὶ ἰκάνωση γιὰ ἐπίτευξη καὶ οἰκοδομὴ σχέσης, ὡς ἀναφορικές πραγματικότητες. Τέτοια χαρίσματα ἀπαριθμεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὸ 12ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἐπιδιώκει ἀκριβῶς νὰ ἐντάξει τὴ λειτουργία τους στὴν προοπτικὴ τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων. Κατὰ τοῦτο, τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος λέγονται καὶ «λειτουργικά χαρίσματα», ἐπειδὴ ἀκριβῶς λειτουργοῦν καὶ ἀναδεικνύονται μέσα στὴ θεία Λειτουργία, ἢ, γιὰ νὰ τοῦμε μὲ ἄλλα λόγια, ἀποβλέπουν στὸ νὰ μᾶς ὀδηγήσουν σὲ μιὰ

⁶ Θυμίζω ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐπεδήμησε στὴν ἱστορία μετὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ καὶ ἔργο του εἶναι νὰ διατηρεῖ συγκροτημένο τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ κάνει τὸν Χριστὸ παρόντα.

⁷ Ἡ λέξη «χάρισμα» πρωτοεμφανίζεται στὸν Φίλιωνα (στὸ ἔργο του *Νόμων Ἰερῶν ἀλληγορίας*) καὶ δηλώνει τὴν ἀπροϋπόθετη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὴ Δημιουργία τοῦ κόσμου. Στὴν Καινὴ Διαθήκη ἰδρύεται μὲ τὴ θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πού χρησιμοποιοῖ τὴ λέξη (στὸν πληθυντικὸ) γιὰ νὰ δηλώσει τὰ διαιρούμενα στοὺς πιστοὺς ἐνεργήματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

άεναη θεία Λειτουργία, κατὰ τὸ πρότυπο ποῦ μᾶς προβάλλει ἡ Ἀποκάλυψις περιγράφοντας τὴ λεγόμενη «οὐράνια λειτουργία»⁸. Ἀκόμη περισσότερο, τὰ χαρίσματα αὐτὰ δὲν ἀξιολογοῦνται, κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ἱεραρχικά, ἀλλὰ κατὰ τὸ ποσοστὸ ποῦ τὸ καθένα ὑπηρετεῖ τὸ σύνολο τῆς κοινότητος. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ προτίμηση ποῦ καταθέτει γιὰ τὸ χάρισμα τῆς προφητείας ἔναντι τοῦ χαρίσματος τῆς γλωσσολαλιᾶς. Ἐπιδιώξή του πάντως εἶναι νὰ ἐπαναφέρει τὰ μέλη τῆς χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Κορίνθου στὴν προτεραιότητα ποῦ ἔχει ὁ «ἄλλος», ὁ ἐν Χριστῷ ἀδελφός. Κάθε χάρισμα ἀποσκοπεῖ στὴν οἰκοδομὴ τοῦ σώματος. Τὸ θέμα μάλιστα τῆς ἀξιολόγησης καὶ τῆς λειτουργίας τῶν χαρισμάτων δὲν εἶναι εὐκόλο, καὶ κάθε τοποθέτηση τοῦ Ἀποστόλου θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσει ἀντιδράσεις ὅχι πάντα θετικές, γι' αὐτὸ καὶ συνεχῶς ἀνάγει τίς τοποθετήσεις του σὲ μιὰ καθολικὴ διάσταση ποῦ ἔχει τὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνέφικτου — στὴ διάσταση τῆς ἀγάπης.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τίς γενικὲς προσεγγίσεις ποῦ κάναμε, ἄς δοῦμε πιὸ συγκεκριμένα τὰ δεδομένα ποῦ ὑπάρχουν στὴν ἐπιστολὴ γιὰ νὰ κατανοήσομε τὴ θέση ποῦ ἔχει σ' αὐτὴν ὁ «Ἕμνος τῆς ἀγάπης». Ὁ Παῦλος ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναδιατυπώσει τοὺς ὅρους τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὑπενθυμίζει τὴν προέλευσή της καὶ τὸ περιεχόμενό της: ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι σχέση μὲ τὸν Χριστό, κοινωνία μαζί του — τὸν «τρῶμε» καὶ τὸν «πίνουμε»⁹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι συμ-

⁸ Βλ. Ἀποκ., κεφ. 4.

⁹ Βλ. Α΄ Κορ. 11,23-26: Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἧ παρεδίδοτο

μετέχουμε στὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ στὴ μέλ-
λουσα παρουσία του, δηλαδή στὴν ἀνάστασή του.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, μιὰ τέτοια πράξη δείχνει ὅτι «κατὰ
αὐτόματο τρόπο» — θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ «κατὰ μηχανικὸ
τρόπο» — ἐκτελῶ τὸ θρησκευτικὸ μου καθῆκον νὰ ἀναφέ-
ρομαι στὸν Χριστό. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη λειτούργησε στὸ
παρελθόν, λειτουργεῖ ἐπίσης μέχρι σήμερα. Γι' αὐτὸ σπεύ-
δει νὰ διευκρινίσει, στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ὅτι οὐδεὶς δύ-
νεται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ
(κεφ. 12, στ. 13). Καὶ ἀπαριθμεῖ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ χαρί-
σματα τοῦ Πνεύματος ποὺ ἐνδυναμώνουν τὰ μέλη τῆς
κοινότητος καὶ μεταστρέφουν τὸν ἐνδεχόμενον «μαγικὸν»
χαρακτήρα τῆς κοινωνίας μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ
Χριστοῦ σὲ δυναμικὴ θείας κοινωνίας¹⁰.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργεῖ ὡς συνεκτι-
κὴ δύναμη καὶ καταρτίζει τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ συνδέον-
τας ἕκαστο μέλος τοῦ σώματος μὲ τὴν κεφαλὴ-Χριστὸ

*ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ εἶπε· λάβετε, φάγετε
τοῦτό μου ἔστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δει-
πνήσαι λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ
ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκισ ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνά-
μνησιν. ὡσάκισ γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον
τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν
ἔλθῃ.*

¹⁰ Βλ. Α΄ Κορ. 12,7-10: Ἐκάστω δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύ-
ματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται
λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα,
ἑτέρω δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλω δὲ χαρίσματα ἰα-
μάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλω δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων,
ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρω δὲ
γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεῖα γλωσσῶν.

¹ Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.

² καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνώσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι.

³ καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

⁴ Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,

⁵ οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν,

⁶ οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ·

⁷ πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

⁸ Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνώσις, καταργηθήσεται.

⁹ ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν·

¹⁰ ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

¹¹ ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

¹² βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

¹³ νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Α΄ Κορ., κεφ. 13

Ἐὰν μιλιῶ τὰς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀγάπην, ἔγινα χαλκὸς ποῦ δίνει ἤχους ἢ κύμβαλον ποῦ βγάζει κρότους.

² Καὶ ἐὰν ἔχω χάρισμα προφητείας καὶ γνωρίζω ὅλα τὰ μυστήρια καὶ ὅλην τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω ὅλην τὴν πίστιν, ὥστε νὰ μεταθέτω βουνά, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀγάπην, δὲν εἶμαι τίποτε.

³ Καὶ ἐὰν μοιράσω σὲ ἐλεημοσύνες ὅλην μου τὴν περιουσίαν, καὶ ἐὰν παραδώσω τὸ σῶμά μου διὰ νὰ καῖ, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀγάπην, καμμίαν ὠφέλειαν δὲν ἔχω.

⁴ Ἡ ἀγάπη εἶναι μακρόθυμη, εἶναι γεμάτη ἀπὸ εὐμένειαν, ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ζηλότυπη, ἡ ἀγάπη δὲν καυχᾶται, δὲν εἶναι ὑπερήφανη,

⁵ δὲν κάνει ἀσχήμιες, δὲν ζητεῖ τὸ συμφέρον της, δὲν ἐρεθίζεται, δὲν λογαριάζει τὸ κακόν,

⁶ δὲν χαίρει διὰ τὸ κακόν, ἀλλὰ συγχαίρει εἰς τὴν ἀλήθειαν,

⁷ ὅλα τὰ ἀνέχεται, ὅλα τὰ πιστεύει, ἐλπίζει γιὰ τὸ κάθε τι, ὑπομένει τὸ κάθε τι.

⁸ Ἡ ἀγάπη ποτὲ δὲν θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ. Ἐὰν εἶναι προφητεῖαι, θὰ καταργηθοῦν· ἐὰν εἶναι γλώσσαι, θὰ παύσουν· ἐὰν εἶναι γνῶσις, θὰ καταργηθῇ.

⁹ Διότι μερικὴν γνῶσιν ἔχομεν καὶ μερικὴν προφητείαν.

¹⁰ Ἄλλ' ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ μερικόν θὰ καταργηθῇ.

¹¹ Ὅταν ἦμιον νήπιον, ἐμιλοῦσα σὰν νήπιον, ἐσκεπτόμουν σὰν νήπιον, ἐσυλλογιζόμουν σὰν νήπιον. Ὅταν ἔγινα ἄνδρας, κατήργησα τοὺς νηπιακοὺς τρόπους.

¹² Τώρα βλέπομεν σὰν σὲ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὅμως θὰ βλέπωμεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τώρα γνωρίζω μερικῶς, ἀλλὰ τότε θὰ ἔχω πλήρη γνῶσιν, ὅπως εἶναι καὶ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ δι' ἐμέ.

¹³ Ὅστε αὐτὰ τὰ τρία μένουν: πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μεγαλύτερη ὅμως ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ἀγάπη.

(Κατὰ τὴ μετάφραση τῶν 4 καθηγητῶν, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας)

καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὰ μέλη μεταξύ τους, θὰ ἦταν λάθος νὰ ὑποστηριχθεῖ μιὰ προσωποληψία τοῦ Πνεύματος, μιὰ ἔκχυση καὶ χρῆση τῶν χαρισμάτων του γιὰ ἐξατομικευμένη προκοπή ἐνὸς μέλους. Ναι μὲν ἡ δωρεὰ τῶν χαρισμάτων φαίνεται νὰ δίνεται σὲ ἕνα ἕκαστο μέλος, ἀλλὰ πάντα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος θὰ ὑπενθυμίσει τὴν κοινὴ καταγωγὴ τῶν μελῶν αὐτοῦ τοῦ σώματος, ἄρα καὶ τὴν καινούργια σχέση πού δημιουργεῖται, ἀνατρεπτικὴ ὄλων τῶν φυσικῶν σχέσεων: "Ὅλοι συνεχόμεστε ἀπὸ τὸ ἴδιο Ἅγιο Πνεῦμα, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, γλώσσας, ἢ κοινωνικῆς θέσης¹¹. Αὐτὴ ἡ νέα «οἰκογένεια» ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «σώματος Χριστοῦ» πού ἐνεργοῦν σὲ ἀναφορὰ τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο¹². Σὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ θὰ τεθοῦν καὶ τὰ λεγόμενα «λειτουργήματα», διὰ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται τὸ Σῶμα Χριστοῦ καὶ ἐνεργοῦνται οἱ πράξεις τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος: Οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν (κεφ. 12, στ. 28).

¹¹ Βλ. Α΄ Κορ. 12,13: Καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες εἰς ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. Βλ. ἐπίσης τὸ κλασικὸ χωρίο στὴν Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή του (3,28): Οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔστι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔστι ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

¹² Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. Ὑμεῖς δὲ ἓστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους (Α΄ Κορ. 12, 26-27).

Μέχρι τώρα παρέθεσα τή θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ νά θεραπεύσει τίς ἀτομοκρατικές τάσεις πού λειτουργοῦν μέσα στήν κοινότητα τῶν πιστῶν τῆς Κορίνθου. Οἱ τάσεις αὐτές δέν εἶναι «ἀφύσικες». Ἀπεναντίας, πηγάζουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη φύση καί ἐνισχύονται ἀπό τὸ φυσικὸ θέλημα — τὸ «ἴδιον θέλημα» ὅπως τὸ ὀνομάζει ἡ νηπτική μας παράδοση. Γιὰ νά θεραπευτεῖ αὐτὸ τὸ φυσικὸ θέλημα, ἀπαιτεῖται ἐπίγνωση τῆς ἀσθένειας καί βούληση γιὰ τὴν ἰατρεία. Δέν θὰ ὑπεσέλθουμε τώρα στὸ μέγα αὐτὸ θέμα τῆς διακρίσεως μεταξὺ φυσικοῦ καί γνωμικοῦ θελήματος. Αὐτὸ ὅμως πού χρειάζεται νά τονιστεῖ στὸ σημεῖο αὐτό, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς «ὁδοῦ». Ποιὸ δρόμο θὰ βαδίσω γιὰ νά ἐπιτύχω τὴν ἰατρεία τῆς φύσεως, τὴ σωτηρία της (ἀπὸ τὸ σῶος = ἀκέραιος, ὑγιής), τὴν ἀνάδειξή μου σὲ μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ; Τὸ ἐρώτημα εἶναι συγκεκριμένο καί χρειάζεται μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ὅτι ἔχει καταθέσει μέχρι τώρα ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὸ 11ο καί 12ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καί στὰ προηγούμενα κεφάλαια μὲ τίς θέσεις πού ἐκφράζει στὰ ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τοὺς πιστοὺς τῆς Κορίνθου, ἀσφαλῶς ὑποδεικνύουν στοιχεῖα ἀναγνωρίσεως γιὰ τὴν ὁδὸ πού βαδίζει κάθε πιστός, ἀλλὰ μένει ἓνα οὐσιῶδες ἀπορούμενο: μὲ ποιῆς δυνάμεις, φυσικὲς ἢ πνευματικὲς, θὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ὁδοποιρία, καί ποιὰ τὰ ἐχέγγυα γιὰ τὸ σκοπούμενο.

Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης τῶν πρώτων δώδεκα κεφαλαίων εἶναι ἤδη ὑποψιασμένος γιὰ τὴν ἐκπληξὴ πού θὰ φωτίσει τὴν ἀπάντηση. Ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ 12ου κεφαλαίου εἰσάγει μιὰ νέα διάσταση στήν ἀναζήτηση τοῦ πιστοῦ: τὸ «καθ' ὑπερβολήν»: *ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα*

τὰ κρείτονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. «Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς» σημαίνει ἐνδεχομένως καὶ ἀνέφικτη. Ἐπιμένω σ' αὐτῇ τῇ διατύπωση, γιὰ νὰ ἐπισημάνω τὸν ἀποφατικὸν χαρακτήρα τῆς ἀσκητικῆς ὁδοῦ ποῦ χαρακτηρίζει τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Τίποτε δὲν ἐπιτυγχάνεται σ' αὐτῇ καὶ μ' αὐτῇ τὴν ὁδοιπορίαν ἐὰν δὲν παραδοθεῖ ἕκαστος στὴ δρᾶσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων — κι ὅταν λέμε πνευματικῶν δυνάμεων ἐννοοῦμε δυνάμεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

(Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, στὸ σημεῖο αὐτό, νὰ ἀνοίξω μία παρένθεσιν καὶ νὰ παραθέσω μία ἱστορίαν ἀπὸ τὰ συναξάρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἱστορία συμβαίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δεκίου. Περιγράφεται κατ' ἀρχὴν ἡ διατάραξις τῆς σχέσεως ἀνάμεσα σὲ δυὸ πιστοὺς, ἐνὸς διακόνου, ὀνόματι Νικηφόρου, καὶ ἐνὸς ἱερέα, ὀνόματι Σαπρικίου, ποῦ ἔγινε ἐχθρὸς τοῦ πρώτου καὶ ἀρνιόταν νὰ τὸν συγχωρέσει. Συνέβη νὰ συλληφθεῖ ὁ Σαπρικίος καὶ νὰ ὀδηγηθεῖ στὸ κριτήριον, ὅπου, ὕστερα ἀπὸ βασανιστήρια ποῦ ὑπέστη ἐπειδὴ δὲν ἀρνήθηκε τὸν Χριστό, καταδικάζεται σὲ ἀποκεφαλισμό. Ἄς παρακολουθήσομε ὅμως τὴν διήγησιν ἀπὸ τὸν Συναξαριστὴν: «Ἀφ' οὗ δὲ ἐδοκίμασε πολλὰ βάσανα διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, καὶ δὲν ἐπέισθη νὰ θυσιάσῃ εἰς τὰ εἰδῶλα, τέλος πάντων ἐκαταδικάσθη νὰ ἀποκεφαλίσθῃ. Ἐφέρνετο λοιπὸν ὁ δυστυχὴς εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, καὶ ἐπλησίαζεν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Τότε ὁ καλὸς Νικηφόρος, φοβηθεὶς, μήπως τὸ μαρτύριον τοῦ Σαπρικίου γένη ἀπρόσδεκτον εἰς τὸν Θεόν, διὰ τὸ πάθος τῆς ὀργῆς καὶ τῆς μνησικακίας

ὁποῦ εἶχε, διὰ τοῦτο κάθε τρόπον ἔκαμνε διὰ νὰ τὸν καταπείσῃ νὰ διαλύσῃ τὴν ἔχθραν, ἵνα γένη τὸ μαρτύριόν του ἀκατηγόρητον. Ὁ δὲ Σαπρίκιος, οὐδὲ τότε ἄφησε τὴν ὀργὴν καὶ τὴν μνησικακίαν. Ὅθεν γυμνωθεὶς ἀπὸ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ σκοτισθεὶς κατὰ τὸν νοῦν, ἀρνήθη φεῦ! τὸν Χριστόν»¹³. Ἡ ἀπουσία δυνάμεων τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τοῦ πιστοῦ, ἢ ἀκύρωση τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού στὸ παραπάνω περιστατικὸ φαίνεται νὰ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἀγάπης, ὁδηγεῖ στὴν τελικὴ σύγχυση, παρὰ τὶς ἀρχικὲς προθέσεις, δηλαδὴ στὴν ἄρνηση πραγματικῆς κοινωνίας μετὰ τὸν Χριστό.)

Μποροῦμε τώρα νὰ περάσουμε σὲ μιὰ «ἀνάγνωσι» τοῦ 13ου κεφαλαίου πού διαπραγματεύεται τὰ περὶ ἀγάπης. Στὴ συνάφειά του μετὰ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα, φαίνεται ὅτι ἡ ἀγάπη παρουσιάζεται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ μάλιστα τὸ ὑψιστὸ καὶ αἰώνιο χάρισμα. Ὅλα τὰ χαρίσματα πού ἀπαρίθμησε μέχρι τώρα ὁ ἀπόστολος Παῦλος δὲν δικαιώνονται ἐὰν δὲν ὁδηγήσουν σὲ μιὰ κατάστασι — ἔτσι κατάλαβαν οἱ ἐρμηνευτὲς Πατέρες τὸ οὐδὲν εἰμι. Νὰ περιγράψῃ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς κατάστασις δὲν εἶναι εὐκόλο, ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι αὐτὸ κάνει. Ὅτι οὐσιαστικὰ ἐμφανίζεται ὡς χαρακτηριστικὸ βρίσκειται πέραν τῶν ὁρίων τῆς κτιστῆς φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως φέρει τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνέφικτου. Ἄν ἓνας πιστὸς θὰ

¹³ Βλ. Ἁγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, τόμος Β΄, «Εἰς τὴν ἐνάτην τοῦ Φεβρουαρίου, Τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Νικηφόρου», ἐκδ. Δόμος, Ἀθῆναι 2005, σελ. 214.

ἔφτανε ποτὲ στὴν κατάστασι τῆς ἀγάπης, θὰ κατέθετε ἀκριβῶς ἓναν τρόπο ζωῆς ποὺ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀπαριθμοῦνται σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο: πλήρης ἀπουσία φυσικοῦ, δηλαδὴ ἀτομικοῦ θελήματος, καὶ ἀνάδειξι τοῦ θελήματος τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ μόνον ὁ Χριστὸς φανέρωσε μέσα στὴν ἱστορία αὐτὸν τὸν τρόπο ὑπάρξεως ποὺ ὁ ἴδιος ὀνόμασε ἀγάπη.

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ «καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς» ποὺ ὑποδεικνύει ὁ Ἀπόστολος, περιγράφεται (στοὺς τρεῖς πρώτους στίχους) ὡς ἀντιπαράθεσι ἑνὸς πλούτου ἐγκλωβισμένου μέσα στὴν ἱστορία καὶ ἑνὸς πλούτου ἀνοιγμένου στὸν τόπο καὶ τὸν τρόπο τοῦ Θεοῦ. Ὅποιαδήποτε ἀρετὴ, ὁποιοδήποτε κατόρθωμα, ὁποιαδήποτε ἰκανότητα ἢ γνώσι, ποὺ δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν σχέσι μὲ τὴν ἄκριστη θεότητα, εἴτε ὡς προαίρεσι εἴτε ὡς κατάστασι, παράγει σύγχυσι, θόρυβο καὶ ματαιότητα. Στάσι, πράξι καὶ ἐνέργεια ποὺ δὲν ἀνοίγεται στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ στὴν ἔσχατη πραγματικότητα, μένει ἐγκλωβισμένη μέσα στὰ ὅρια τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου.

Ἄν ἡ ἀγάπη εἶναι τρόπος ὑπάρξεως, μπορούμε νὰ ἀνιχνεύσουμε τὴν παρουσία της σὲ μιὰ σειρὰ καταστάσεων: μακροθυμία, χρηστότητα, συμπάραστασι, πίστι, ἐλπίδα, ὑπομονή· ἢ νὰ πιστοποιήσουμε τὴν ἀπουσία της σὲ μιὰ σειρὰ ἐνεργειῶν καὶ πράξεων: ζηλοτυπία, κενοδοξία, καύχησι, ἰδιοτέλεια, παροξυσμὸς, κακία ἢ μνησικακία ἢ χαιρεκακία. Κατ' οὐσίαν στὸ χωρίο τῶν στίχων 4 ἕως 7 τίθεται καὶ ἐξετάζεται ἡ διάκρισι τῆς ἰδιοτελοῦς ἀγάπης ἀπὸ τὴν ἀνιδιοτελεῆ ἀγάπη. Ἡ δεύτερη, ἡ ἀνιδιοτελής, εἶναι κατόρθωμα ποὺ ἐπιτυγχάνεται μόνον ὡς πραγματοποιήσι σχέσι μὲ τὸν Θεό, δηλαδὴ καρπὸς δωρεᾶς καὶ χαρί-

σματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹⁴. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζεῖ κατὰ τὸν τρόπο πού ὑπάρχουν τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος, ὅτι δηλαδὴ ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τριαδικός. Τὴν ἀγάπη αὐτὴ πού ἀνάγεται στὸν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ πού γι' αὐτὸ ἔχει διάρκεια αἰώνια, ἐπισημαίνει ὁ Ἀπόστολος μὲ τὸν στίχο 8: ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Ἡ ἀγάπη, λοιπόν, γιὰ τὴν ὁποία μιλάει εἶναι κατάστασις — κατάστασις διαρκῆς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅποιος φτάνει νὰ πραγματοποιεῖ αὐτὸ τὸν ἀγαπητικὸν τρόπο ὑπάρξεως, εἶναι διαποτισμένος μὲ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει φτάσει σ' αὐτὸ πού ὀνομάζεται «ἀτρεψία εἰς τὸ κακόν». Πρότυπο αὐτῆς τῆς κατάστασις εἶναι ὁ Χριστὸς ὡς Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγάπη σ' αὐτὸν εἶναι ἀνιδιοτελής, μέχρι

¹⁴ Βλ. τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: Οὐδέποτε, φησὶν [ὁ Παῦλος], ἐκπίπτει ἡ ἀγάπη. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; κὰν τῶν ἄλλων τις τύχη χαρισμάτων, ὧν τὸ Πνεῦμα παρέχει (γλώσσας λέγω ἀγγέλων καὶ προφητείας καὶ γνῶσι καὶ χαρίσματα ἰαμάτων), μηδέπω δὲ λυτρωθῆ καθαρῶς ἀπὸ τῶν ἔνδον ἐνοχλούντων παθῶν τῆ τοῦ Πνεύματος ἀγάπη μηδὲ τὸ τέλειον τῆς σωτηρίας ἐν τῇ ψυχῇ δέξεται φάρμακον, ἐν φόβῳ καθέστηκεν ἔτι τῆς πτώσεως, τὴν στηρίζουσιν καὶ βεβαιοῦσαν ἐν τῇ τῆς ἀρετῆς στάσει μὴ ἔχων ἀγάπην (Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ, PG 46, 286). Βλ. καὶ τὴν ἀναφορὰ στὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού διατυπώνεται σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀναβαθμοὺς τοῦ γ' ἤχου: Ἁγίῳ Πνεύματι πᾶσα ἀγαθοδορία, ὡς Πατρὶ καὶ Υἱῷ, συναστράπτει· ἐν ᾧ τὰ πάντα ζῆ καὶ κινεῖται (Παρακλητικὴ, ἤχος γ', Κυριακὴ πρωτῆ, ἐν τῷ Ὁρθρῳ). Καὶ στὴν Π.Δ. ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ ἐνίσχυση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεό: Καὶ περικαθαριεὶ Κύριος τὴν καρδίαν σου καὶ τὴν καρδίαν τοῦ σπέρματός σου, ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, ἵνα ζῆς σύ (Δευτ. 30,6).

τοῦ σημείου νὰ ἀποδέχεται τὸν σταυρικὸ θάνατο χωρὶς νὰ ἐκπίπτει ἢ ἀγάπη του ἀκόμη καὶ πρὸς ὅσους τὸν ὀδηγοῦν σ' αὐτὸν τὸν θάνατο.

Οἱ ἐνέργειες τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ εἶναι ἐμφανῶς ἰδιοτελεῖς, ἢ νὰ ἐμφανίζονται ὡς ἀνιδιοτελεῖς. Ἡ πρώτη περίπτωση, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν προσέγγιση ποὺ ἐπιχειροῦμε¹⁵. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὅμως ἡ προσέγγιση ποὺ κάνει ὁ Παῦλος ὅσον ἀφορᾷ τὴ δεύτερη περίπτωση, πολὺ περισσότερο ἢ οἱ ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουν ἀπὸ θεϊκὴ ἔμπνευση: ἐντάσσονται καὶ αὐτὲς στὰ ὅρια τῆς κτιστότητας. Γιὰ νὰ ξεπεράσουν αὐτὰ τὰ ὅρια, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὑπηρετικὲς τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, καὶ ὄχι νὰ ἐξαντλοῦνται στὴ διευθέτηση καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐνδοϊστορικῆς ζωῆς. Τὸ τέλειον τοῦ στίχου 10 εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἐπὶ μέρους διευθετήσεις τοῦ βίου μας, ἀσφαλῶς εὐεργετικὲς ὅταν ἀποβλέπουν σὲ μιὰ θεογνωσία, ἀλλὰ ἀνεπαρκεῖς ἂν δὲν προετοιμάζουν γιὰ τὸ ἄνοιγμα σὲ μιὰ σχέση μὲ τὸ ἄκτιστον. Ἡ ἐπισήμανση τῆς σχετικότητας τῶν ἑκτακτων χαρισμάτων (προφητεῖαι, γλώσσαι, γνώσις) πηγάζει ἀπὸ τὴ θεογνωσία τοῦ Παύλου ποὺ ὅλη τὴ γνώση (καὶ τὰ ἐνεργήματα τῆς) τὴν ἀντιλαμβάνεται ὡς σχέση μὲ πρόσωπα, κατ' οὐσίαν μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θέλω νὰ τονίσω ὅτι μὲ τὴν τοποθέ-

¹⁵ Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα παρατήρηση ποὺ κάνει ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴν ἀνιδιοτέλεια ἐνὸς τῶν ἡρώων του: «Πᾶς ἄνθρωπος ἐργάζεται δι' ἑαυτόν, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐργάζεται διὰ τοὺς ἄλλους· ὁ δὲ δὺσμοιρος ὁ Γιαννιὸς εἰργάζετο διὰ τοὺς ἄλλους καὶ ποτὲ δι' ἑαυτόν» (Ἄπαντα, ἐκδ. Δόμος, τόμος 2, σελ. 153).

τηση τοῦ Παύλου ἔχουμε τὴ θεμελίωση τῆς λεγόμενης ἀποφατικῆς θεολογίας, τὴν ὁποία μνημόνευσα καὶ παραπάνω, μετὰ τὴν ὁποία ὅλη ἡ ὀρθόδοξη παράδοση προσπάθησε νὰ ἀφήσει ἀνοιχτὸ τὸ νοῦ καὶ τὸ βίωμα τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐκπληξὴ τῆς παρουσίας τοῦ ἀκτίστου. Αὐτὴ τὴν ἀποφατικὴ ὁδὸ τὴν καταγράφει ἡ Παράδοσή μας σὲ ὅλες τὶς μεγάλες στιγμὲς τῶν θεοφανειῶν, εἴτε στὴν Π.Δ. εἴτε στὴν Κ.Δ., μετὰ ἀποκορύφωμα τὴ γνώση τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθεῖ ἢ νὰ περιγραφεῖ μετὰ γνωστικὲς διατυπώσεις, ἀλλὰ μόνον νὰ «φωθεῖ», δηλαδὴ νὰ βιωθεῖ ὡς παρουσία τῶν ἐνεργειῶν του ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Εἴμαστε λοιπὸν ἔτοιμοι τώρα νὰ δοῦμε ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ τρόπος ποὺ ὑπάρχει ὁ Χριστὸς ὡς Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν προσφιλεῖ ἔκφραση τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη, καὶ νὰ δεχτοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἀγάπη μόνον ὡς ἐνυπόστατη ὑφίσταται, εἶναι δηλαδὴ μιὰ ἀγάπη ποὺ ἔχει πρόσωπο καὶ ὀνομάζεται «ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος». Αὐτὸς ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καλεῖ σὲ σχέση μαζὶ του κάθε πιστό, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀνάδειξη τῆς χαριτωμένης ὑπάρξεως τοῦ πιστοῦ. Προηγεῖται ἡ κίνηση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν πιστὸ καὶ ἔπεται ἡ κίνηση τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Χριστό. Τὰ τρία τότε τῶν στίχων 10 καὶ 12 δηλώνουν ἀκριβῶς τὴν ἐπίτευξὴ μιᾶς καταστάσεως πέραν τῆς ἱστορίας, ἢ, μάλλον, μιὰ εἴσοδο τοῦ καιροῦ τῶν ἐσχάτων μέσα στὴν ἱστορία. Αὐτὴ τὴν κατάστασιν τὴν ὀνομάζει ὁ Παῦλος τὸ τέλειον (στ. 10) καὶ τὴν ταυτίζει μετὰ τὴ σωτηρία (θεραπεία) τῆς ἀνθρώπινης φύσης, μιᾶς φύσης ποὺ ἀσφαλῶς ἐπιδιώκει τὴν ὑπέρβαση τῆς κτιστότητάς της ἀλλὰ δὲν τῆς ἐπαρκοῦν οἱ δικές της δυνάμεις γιὰ νὰ τὴν ἐπιτύ-

χει. Κάθε απόπειρα του ανθρώπου να «έννοήσει» την αλήθεια, παραμένει απόπειρα τραγικά άτελης εάν ή ένυπόστατη αλήθεια δέν κενωθεί πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἐπιμένει ὁ Παῦλος ὅτι ή γνώση (ὡς σχέση) τοῦ Θεοῦ ἐπιτυγχάνεται εάν δεχθεῖ να ἀπαντήσῃ στήν κλήση τοῦ Θεοῦ: ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Πότε θὰ γνωρίσω τὴν ἀλήθεια; Ὅταν ἀπαντήσω στήν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας.

Τὸ θέμα αὐτὸ τῆς συνάντησης κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, με οὐσιώδη πρωταρχική κίνηση τοῦ ἀκτίστου πρὸς τὸ κτιστό, εἶναι κεντρικὸ στὴ σκέψη τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Θυμίζω τὴ θέση ποὺ διατυπώνει στὸ 8ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς ὅταν ἀξιολογεῖ τὴ γνώση τοῦ κτιστοῦ, ἐπιμένοντας ὅτι κάθε γνώση ἢ ἀπόπειρα γνώσης παράγει μάταιο ἀποτέλεσμα εάν δέν φωτιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπη, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ συνάντηση τοῦ ἀνθρώπου με τὸν Θεό¹⁶. Θυμίζω ἐπίσης τὴ σαφέστερη διατύπωση ποὺ καταθέτει στήν *Πρὸς Γαλάτας* ἐπιστολή: γνώση τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς σέ ἔχει γνωρίσει¹⁷. Αὐτὴ τὴ θέση θὰ διατυπώσει ἀργότερα ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης στήν καθολική του ἐπιστολή, ὅπου πλέον γνώση καὶ ἀγάπη ταυτίζονται ἔχοντας ὡς πηγὴ τὸν τρόπο τῆς θεότητας¹⁸.

Μποροῦμε τώρα, συνοψίζοντας, να ποῦμε ὅτι ἡ ἀγάπη,

¹⁶ Α΄ Κορ. 8,1-3: Ἡ γνώσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γινῶναι· εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

¹⁷ Γαλ. 4,9: Γνόντες Θεόν, μάλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ.

¹⁸ Α΄ Ἰωάν. 4,7-8: Ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεόν. ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

για τὴν ὁποία μιλάει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, δὲν εἶναι μιὰ ἠθικὴ ἐπιταγή, οὔτε μιὰ ἐφικτὴ ἀνθρώπινη δραστηριότητα τοῦ ἀτομικοῦ (τοῦ ἀτομοκεντρικοῦ, καλύτερα) ἀνθρώπου, ἀλλὰ μιὰ ὑπαρξιακὴ κατηγορία συστατικὴ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἄν μάλιστα δεχθοῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει ὡς προσωπικὴ ταυτότητα μόνον «ἐν Πνεύματι», ὀφείλουμε νὰ δεχθοῦμε ἐπίσης ὅτι ἡ ταυτότητά του πηγάζει ἀπὸ τὴν ἔνταξή του στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα καὶ ἡ ὑπαρξή του προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι μέλος αὐτῆς τῆς κοινότητος. Ὁ «ἄλλος» γίνεται, γιὰ ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο, δύναμη ἐλευθερίας, δύναμη ποὺ τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἐγωιστικὴ ὑπαρξὴ ποὺ συνεπάγεται θάνατο, ἀφοῦ ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία θεμελιώνεται στὴν ἀγάπη.

Ὁδὸς γιὰ τὴν ἐπίτευξὴ αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἡ πίστις, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐμπιστοσύνης, στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴ φανέρωση τῆς Βασιλείας του. Πίστις, λοιπόν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μὲ οὐσιώδη διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὴν ἀγάπη, τὴν ὁποία ὁ Ἀπόστολος χαρακτηρίζει «μείζονα», ἀφοῦ, ὅπως εἶπε στὸ στ. 8, οὐδέποτε ἐκπίπτει. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο θὰ ἐπανέλθει στὴν πρόσκληση (καὶ πρόκληση): Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά (κεφ. 14, στ.1).

Τελειώνω μὲ μιὰ δεύτερη «σύνοψη», μιὰ σύνοψη τῆς συνόψεως, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται μιὰ τέτοια παραδοξολογία. Σ' ὅλα τὰ κεφάλαια ὄλων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔχει ἀναφορὰ στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Τὸ μόνον κεφάλαιο στὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ, εἶναι τὸ 13ο κεφάλαιο τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς του. Ὑποστηρίζω ὅτι αὐτὸ γίνεται γιὰτὶ ἡ λέξις «ἀγάπη» ἰσοδου-

να μεῖ με τὴ λέξη «Χριστός». Καὶ αὐτὸ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ
ξαναπῶ ὅτι ἡ ἀγάπη, γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Παῦλος σ'
αὐτὴ τὴν ἐπιστολή, εἶναι ἐνυπόστατη, ἔχει δηλαδὴ πρό-
σωπο — τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ
Λεωφ. Ἀμαλίας 4, 105 57 Ἀθήνα
e-mail: aliakou@kikpe.gr